

Kiçik və Orta Biznesin Rəqabətqabiliyyətliliyinə dair 2020-ci il üzrə icmal və İqtisadi Azadlıq İndeksi 2021

COVID-19: PANDEMİYA VƏ ONUN KİÇİK SAHİBKARLARA TƏSİRİ
KİÇİK VƏ ORTA BİZNESİN İNKİŞAFI AGENTLİYİ

MÜNDƏRİCAT

1. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi.....	2
1.1. Pandemiyanın kiçik sahibkarlıq subyektlərinə təsiri.....	2-4
1.2. Pandemiyanın təsirlərindən çıxış yolu.....	4-5
1.3. Sahibkarlıq subyektlərinə dəstək göstərən təşkilatlar.....	5-6
1.4. “Yeni Normal” anlayışı.....	6-7
1.5. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin tövsiyələri.....	7-8
2. İqtisadi Azadlıq İndeksi.....	9
2.1. Azərbaycan Respublikası ölkə profili.....	9-11

1. BEYNƏLXALQ TİCARƏT MƏRKƏZİ

Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi, 1964-cü ildə yaradılmış, Dünya Ticarət Təşkilatı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının texniki əməkdaşlıq Agentliyidir. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi, kiçik və orta sahibkarlığın beynəlmilləşməsinə dəstəkləməyə tam həsr olunmuş inkişaf agentliyidir. Mərkəz maliyyə dəstəyi baxımından bir sıra strateji tərəfdaşlarla əməkdaşlıq edir. Üzv dövlətlərin verdiyi maliyyə dəstəklərinə əlavə olaraq, Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi Birləşmiş Millətlər Təşkilatlarının digər qurumları, regional təşkilatlar, çoxtərəfli fondlar, çoxtərəfli maliyyə qurumları və özəl sektor tərəfindən dəstəklənir.

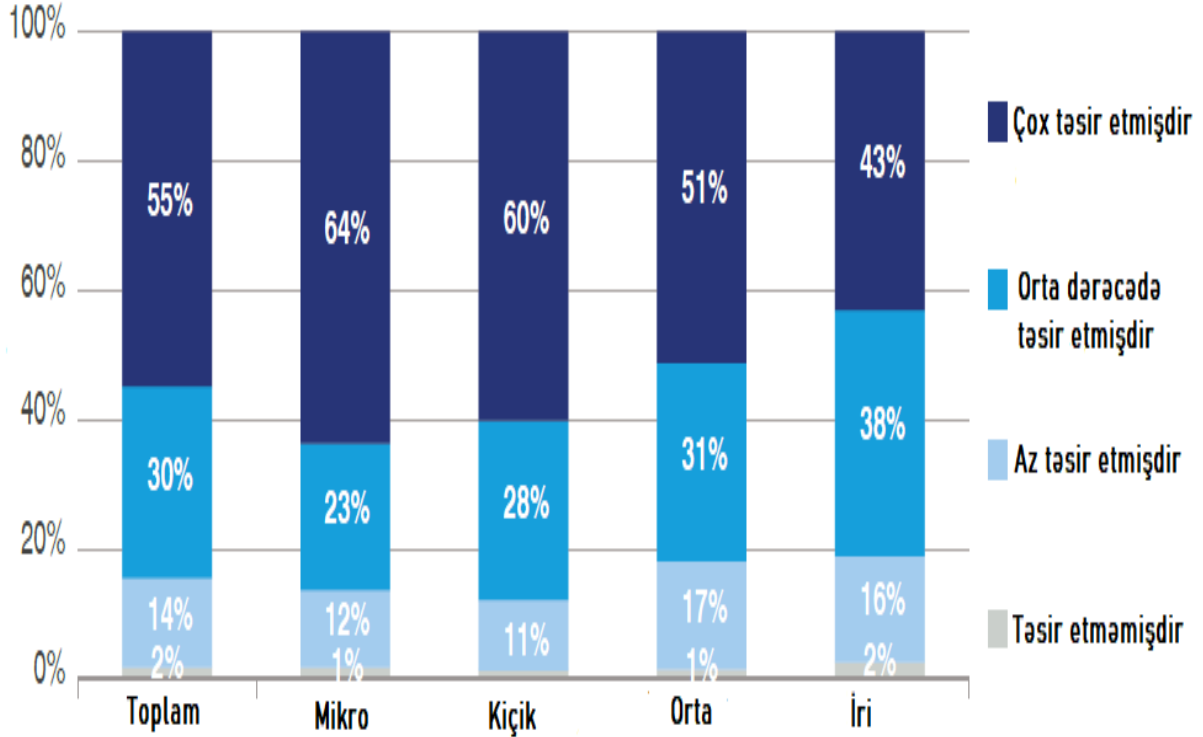
Maliyyə dəstəyi göstərən qurumlar və digər ortaqların dəstəkləri ilə Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə KOB-ların ixrac qabiliyyətini artırmaq və müvəffəq olmaları üçün siyasətçilər, ticarət və investisiya dəstək qurumları, dövlət və özəl sektordakı digər maraqlı tərəflərlə işləyir.

Kiçik və Orta Biznesin Rəqabətqabiliyyətliliyinə dair İcmal 2020, Covid-19 pandemiyasının kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə (bundan sonra – KOB subyektləri), beynəlxalq təchizat zəncirinə və ticarətə olan ümumi təsirlərini təhlil edir. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi “COVID-19” Pandemiyasının Biznes Mühitinə Təsiri Sorğusunda pandemiyanın 132 ölkədəki 4.467 şirkətə necə təsir etdiyinə dair məlumatlar toplamışdır. İcmalda pandemiyanın fəsadlarının aradan qaldırılması və yaranmış böhrana tab gətirmək məqsədi ilə KOB subyektləri, siyasətçilər və biznesi dəstəkləyən təşkilatlar üçün fəaliyyət planı təqdim edilir.

1.1. Pandemiyanın kiçik sahibkarlıq subyektlərinə təsiri

Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri iqtisadi böhran zamanı daha çox zərər çəkən kateqoriyaya aiddirlər. Belə ki, onların qismən dəyişən bir mühitə uyğunlaşmaq üçün resursları məhduddur. 21 aprel 2020 - 2 iyun 2020-ci il tarixləri arasında keçirilmiş sorğunun və bu sorğu əsasında əldə edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, pandemiya sorğuda iştirak edən sahibkarların 55%-nə güclü şəkildə təsir etmişdir. Sorğuda iştirak edən KOB subyektlərinin beşdə biri üç ay ərzində fəaliyyətlərini həmişəlik dayandırma riski ilə üzləşdiklərini bildirmişdir.

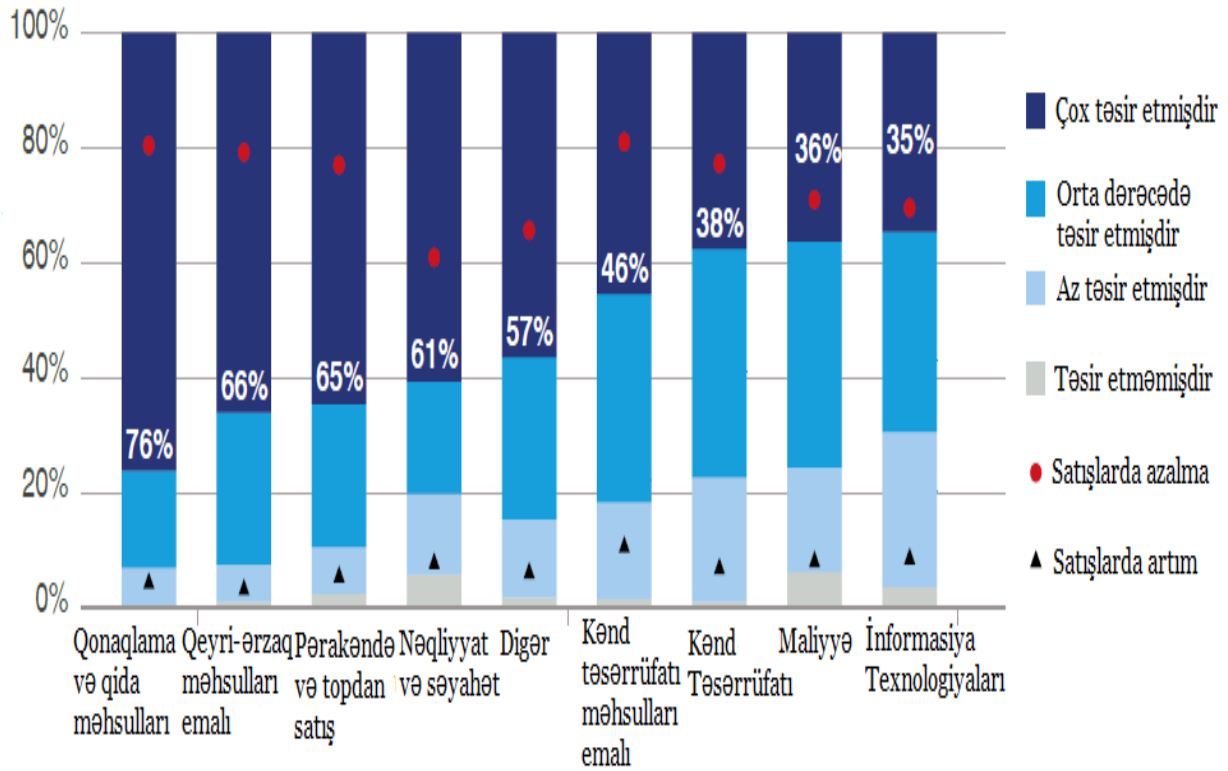
Qrafik No_2. Pandemiyanın təsirlərinə dair 2020-ci ilin 21 Aprel- 2 İyun tarixləri arasında KOB subyektləri arasında keçirilmiş sorğunun nəticəsi

Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin 21 Aprel- 2 İyun tarixləri arasında keçirilmiş sorğusuna əsasən aparılmış hesablamalar.

2 nömrəli qrafikdən görüldüyü kimi iri sahibkarlıq subyektləri ilə müqayisədə KOB subyektləri pandemiyanın mənfi təsirlərinə daha çox məruz qalan tərəf olmuşdur. Bununla yanaşı, böhranın təsir gücünə görə sektorlar arasında da fərqlilik gözə çarpmaqdadır. Belə ki, xidmət sektorunun alt başlıqlarından olan qonaqlama və qida xidmətləri sektorlarında fəaliyyət göstərən sahibkarlar digərləri ilə müqayisədə “Covid-19” böhranının mənfi təsirlərinə daha çox məruz qalmışdılar. Həmçinin ən çox mənfi təsire müvafiq olaraq qeyri-ərzaq məhsullarının emalı, pərakəndə və topdan satış, səyahət və nəqliyyat sektorları məruz qalmışdılar.

Grafik No_2. Pandemiyanın sektorlar arasında təsirinə dair 2020-ci ilin 21 Aprel- 2 İyun tarixləri arasında KOB subyektləri arasında keçirilmiş sorğunun nəticəsi

Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin 21 Aprel- 2 İyun tarixləri arasında keçirilmiş sorğusuna əsasən aparılmış hesablamalar.

1.2. Pandemiyanın təsirlərindən çıxış yolu

Hökumətlər “Covid-19” virusunun meydana gətirdiyi sağlamlıq böhranını həll etməklə yanaşı, Pandemiyanın KOB subyektlərinə olan mənfi təsirini də azaltmaq üçün addımlar atmış və onların qısamüddətli maliyyə riskləri və böhranın uzunmüddətli nəticələrinin öhdəsindən gəlmələrinə kömək edəcək tədbirlər görmüşdürlər. Ümid edilir ki, bu addımlar ixtisarlara azaldacaq, iflasın qarşısını alacaq, investisiyaları təşviq edəcək və böhrandan sonra iqtisadiyyatların ən qısa zamanda ayağa qalxmasına köməklik göstərəcəkdir.

Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin “COVID-19 Biznes Mühitinə Təsiri” sorğusuna qatılan sahibkarlar vergilərdən azad edilmə, müvəqqəti vergi güzəştləri və maliyyə dəstək proqramlarının ən faydalı dövlət tədbirləri olacağını bildirmişdir. Bundan əlavə KOB

subyektlərinin üçdə biri böhrandan xilas olmaq üçün nağd pul köçürmələrinin vacibliyini vurğulamışdır. İri sahibkarlar isə işçilərinin gəlirlərini dəstəkləmək üçün “məşğulluq proqramlarının” faydalı olduğunu və buna üstünlük verdiklərini bəyan etmişlərdir.

Dövlətlər isə öz növbəsində zəruri idxal əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün lazım olan xarici valyutanı təmin etmək həmçinin beynəlxalq bazarlarda təmsil olunan və on illər ərzində formalaşmış ixrac sənayesini qorumaq məqsədi ilə ixrac yönümlü sahibkarların qorunması üçün bir çox məqsədyönlü tədbirlər görmüşlərdir. Nümunə kimi göstərmək olar ki, Pakistanda ixrac sənayesindəki şirkətlərə sürətləndirilmiş şəkildə vergilərin geri ödənilməsi həyata keçirilir. Bununla yanaşı, Banqladeşdə hökumətin ixracata yönəlmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlərin işçilərinin maaşlarını ödəməyini nümunə kimi göstərmək olar. Göstərilən dəstəklər ilə yanaşı bu dəstək mexanizmlərinin mövcudluğu haqqında sahibkarların məlumatlı olması, bu mexanizmlərin əlçatanlığı da önəm kəsb edir. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin keçirdiyi sorğuya əsasən sorğuda iştirak edənlərin yarısından çoxunun - xüsusən də kiçik sahibkarların Covid-19 ilə əlaqəli yardım proqramları haqqında məlumat əldə etməyin çətin və ya çox çətin olduğunu söyləməsi narahatlıq doğuran bir nüansdır. İnformasiya əldə etmək sahibkarlıq subyektinin ölçüsünə görə dəyişir, belə ki, iri şirkətlərin təxminən 42%-i, mikro sahibkarların isə 60%-i bunu çətin və ya çox çətin hesab edir.

1.3. Sahibkarlığa dəstək göstərən təşkilatlar

Sahibkarlıq subyektlərinə dəstək göstərən təşkilatlar, KOB subyektlərinin böyüməsini təşviq etmək üçün onlara bir sıra xidmətlər göstərir və onların maraqlarını təmsil edir. Bu növ təşkilatlara ticarət təşviqi təşkilatları, investisiyaların təşviqi agentlikləri və kooperativləri aid etmək olar.

Sahibkarlıq subyektlərinə dəstək göstərən təşkilatlar, şirkətlər üçün böyümə imkanları yaratmaqla yanaşı iqtisadi, sosial və ekoloji hədəflərin həyata keçirilməsində müvafiq kömək göstərir. Belə ki, bu təşkilatlar KOB subyektlərinə “Covid-19” haqqında biznes nöqtəyi-nəzərdən vacib məlumatları veb səhifə vasitəsi ilə yayırlar. O cümlədən bu təşkilatlar ortaq ehtiyaclara uyğun iş imkanlarını dəyərləndirmək və əməkdaşlıq etməyə

arzusunun olub-olmamasını test etmək məqsədilə KOB subyektlərini bir araya gətirirlər. Əməkdaşlıq edən və birlikdə iş imkanı əldə edən KOB subyektləri satınalma yolu ilə maliyyətləri azalda həmçinin bilik və mənbələrini bir-biri ilə paylaşaraq yeni fürsətlərə çata bilirlər.

1.4. “Yeni normal” anlayışı

Dünya bu böhranın gətirdiyi fürsətlərdən qlobal iqtisadiyyatda başlıca problemləri həll etmək üçün istifadə edərsə, bu böhran “yeni normal” anlayışının vurğuladığı gözlənilməz sarsıntılara dayanıqlılıq, rəqəmsallaşdırmanın təklif etdiyi imkanlar, əhatəliliyin ön plana çıxarılması və davamlı böyüməyə aparıcı yol ola bilər.

“Yeni Normal” anlayışının dörd əsas xüsusiyyəti:

Dayanıqlılıq

Pandemiyanın ilk günlərində ölkələr kiçik sahibkarlıq subyektlərini gücləndirməyə çalışarkən vacib bir dərs almış və böhranın olmadığı dövrlərdə sahibkarlıq subyektlərinin dayanıqlılığının möhkəmləndirilməsinin onların böhrandan çıxmasına, iflas ehtimalının azalmasına və iqtisadiyyatın vəziyyətinin yaxşılaşdırmasına kömək edəcəyi aydın olmuşdur.

Diversifikasiya, biznesi dəstəkləyən təşkilatlar ilə əlaqə və maliyyə tamponları yaratmaq KOB subyektlərinin davamlılığının artırılmasına kömək edə bilər. Bundan əlavə, beynəlxalq tədarük zəncirində fəal olan kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün alıcılar və təchizatçılarla münasibətlərin davamlılığı da çox vacib amildir.

Rəqəmsallıq

Pandemiya başlamazdan əvvəldə rəqəmsal texnologiyalar sürətli şəkildə inkişaf edirdi. Pandemiya zamanı isə dünya iqtisadiyyatının bütün bölmələrinin rəqəmsal platformalara keçid etdiyi müşahidə olunur. Telefonla işləmə, uzaqdan öyrənmə, telekonfranslar, onlayn səhiyyə xidmətləri, elektron ticarət və rəqəmsal ödənişlər 2020-ci ilin ilk yarısında dünyanın bir çox bölgəsində yaygınlaşmışdır.

Gələcək aylarda və illərdə rəqəmsal qurğulardan istifadə artıq arzu və istəklərə bağlı olmayacaqdır. İstehlakçılar, müştərilər, iş ortaqları və işçilər təbii olaraq rəqəmsallaşmanı qarşılayacaqlar. Bununla yanaşı, rəqəmsal texnologiyalara doğru addımlar texniki

yardım, bacarıqların artırılması və infrastruktur dəstəyi ilə müşayiət olunmalıdır.

Əhatəlilik

Bir çox böhranlarda olduğu kimi, COVID-19 pandemiyası da iqtisadi cəhətdən zəif olan qeyri-rəsmi sektor işçiləri, miqrantlar və mikro sahibkarlıq subyektlərindəki insanları diqqət mərkəzinə qoydu. İndi isə beynəlxalq nizamı heç kimi geridə qoymayacaq şəkildə və əhatəli bərpa etmək üçün misilsiz bir fürsət var.

Davamlılıq

İqlim dəyişikliyi, sığorta sektoru mütəxəssislərinin 2019-cu ildə keçirdiyi bir sorğuda ən yüksək qlobal iş riski olaraq seçilmişdir. COVID-19 böhranı bitdikdən sonra iqlim risklərinin azalacağına inanmaq üçün hal-hazırda heç bir səbəb yoxdur. Buna görə də davamlılıq yeni qlobal iqtisadiyyatda öz ciddiyətini və vacibliyini qorumağa davam edəcəkdir. Həm COVID-19 sanitariya tələblərinə, həm də ətraf mühitə dostyana uyğunlaşmalar üçün görülən tədbirlər məntiqli addımlar sayıla bilər.

1.5. Təvsiyələr

Sahibkarlıq subyektlərinə təvsiyələr:

1. Sağlam düşüncəyə və ortaqların əsaslanan tədbirlər görmək, yenidənqurma əməliyyatları həyata keçirərək iş proseslərini mövcud vəziyyətə uyğunlaşdırmaq;
2. Nəqd idarəetməni optimallaşdırmaq və səmərəli qazanc yollarını müəyyən etmək;
3. Pandemiya dövrü ərzində biznesin davamlılığını təmin etmək üçün fəaliyyətləri və resursları yenidən yönləndirmək;
4. Biznes tərəfdaşları və işçilər ilə əlaqələri inkişaf etdirərək münasibətləri təkmilləşdirmək;

“Yeni Normal” anlayışına hazırlıq

5. Dayanıqlılığı, əhatəliliyi və davamlılığı təşviq edən və bununla birlikdə rəqəmsallaşma dalğasını da ehtiva edən biznes modelləri yaratmaq;

Sahibkarlığı və biznesi dəstəkləyən təşkilatlar üçün təvsiyələr:

6. Etibarlı məlumatların axışını təmin etmək və həll yollarını sürətli şəkildə yerləşdirmək üçün "körpülər" qurmaq.

7. Dayaqıqlılıq və effektivlik üçün KOB-ların kollektiv fəaliyyətlərini kordinasiya etmək.

8. Biznes sahiblərinin böhran zamanı almaq məcburiyyətində olduqları risklər haqqında onları məlumatlandırmaq və bu riskləri azaltmaq üçün həm qlobal, həm də yerli müstəvidə olmaq.

9. Müştərilərə xidmətləri çatdırmaqda KOB-ların rəqabət qabiliyyətini və çevikliyi artırmaq üçün rəqəmsal platformalardan istifadə etmək.

Hökumətlər üçün tövsiyələr:

11. Ticarət proteksionizminə qarşı durmaq və əsas məhsulların hərəkətini təmin etmək üçün ticarət fəaliyyətini asanlaşdırmaq.

12. Qadınlar və ya gənc sahibkarlar tərəfindən idarə olunan sahibkarlıq müəssisələri də daxil olmaqla KOB-lar üçün maliyyə imkanlarını genişləndirmək və əlçatanlığını asanlaşdırmaq.

13. Zəruri məhsullara əlçatanlığı asanlaşdırmaq üçün ticarətin sərhəd idarəçiliyini təkmilləşdirmək.

14. Özəl sektorla əməkdaşlıq edərək ticarət sənədləri və prosedurlarının rəqəmsallaşdırılması istiqamətində inkişafı sürətləndirmək.

"Yeni Normal" anlayışına hazırlıq

Daha rəqəmsallaşmış, əhatəlilik və davamlılığa yönələn yeni qlobal iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərmək üçün hazırlıqlı olmaq.

2. İQTİSADI AZADLIQ İNDEKSİ 2021

İqtisadi Azadlıq İndeksi illik olaraq Amerikada yerləşən “Heritage Foundation” tərəfindən ölçülür və dünyanın bir çox ölkəsini əhatə edir. İqtisadi Azadlıq İndeksi “Qanunun aliliyi”, “İdarəetmənin səmərəliliyi”, “Dövlətin ölçüsü”, “Bazarın əlçatanlığı” kimi əsas indikatorlar və onların alt-indikatorları daxil olmaqla ümumilikdə 12 göstərici əsasında iqtisadi azadlığa təsir amillərini cəmləyərək vahid bal və reyting ilə qiymətləndirilir. Hər bir göstərici üzrə ölkələrə 0-100 arası bal verilir. Ölkə nə qədər çox bal alsın, deməli, iqtisadi azadlıq səviyyəsi də bir o qədər yüksəkdir. Beləliklə, "tamamilə sərbəst" iqtisadiyyat 100 bal ilə səciyyələnirsə, prinsip etibarilə azadlıq yoxdursa, müvafiq olaraq 0 bal qiyməti verilir.

- İqtisadiyyatı sərbəst olan ölkələr (80-100 bal);
- İqtisadiyyatı əsasən azad olan ölkələr (70-79.9 bal);
- İqtisadiyyatı orta dərəcədə azad olan ölkələr (60-69.9 bal);
- İqtisadiyyatı əsasən azad olmayan ölkələr (50-59.9 bal);
- İqtisadiyyatı azad olmayan olan ölkələr (0-49.9 baldan az)

2021-ci ildə də illik hesabatını dərc edən qurum 184 ölkədə mülkiyyət hüququndan maliyyə azadlığına qədər olan 12 azadlığı indeks vasitəsi ilə ölçmüşdür.

Azərbaycan, ölkə profili

2021-ci ildə yayımlanan hesabatda Azərbaycan Respublikasının iqtisadi azadlıq balı 70.1 olub iqtisadi azadlıq indeksində dünya üzrə 184 ölkə arasında 38-ci yerdə qərarlaşmışdır. Bu isə 2020-ci ilə olan müqayisədə 6 pillə irəliləyiş deməkdir. Ümumi balı, ilk növbədə hökumətin bütövlüyünün yaxşılaşması səbəbindən 0,8 pillə artmışdır. Avropa regionundakı 45 ölkə arasında sıralamaya baxdıqda isə Azərbaycan 23-cü yerdədir və ümumi göstəricisi regional ortalamaya bərabərdir. Ümumi göstəricisi (70.1 bal) isə dünya ortalamasından yüksəkdir.

2021-ci ildə yayımlanan hesabatda əsasən ölkəmiz “İqtisadiyyatı orta dərəcədə azad olan ölkələr” kateqoriyasından “İqtisadiyyatı əsasən azad olan ölkələr” kateqoriyasına keçid etmişdir.

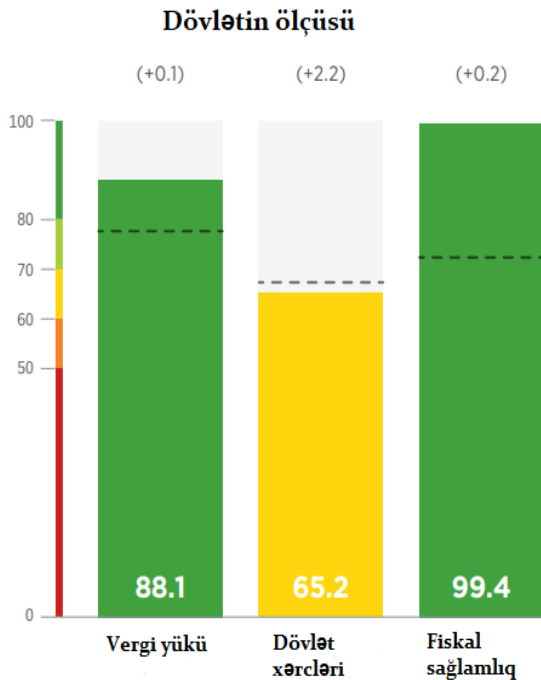
Azərbaycan Respublikasının on illərdir işğal altında olan əraziləri 2020-ci ildə başlayan və altı həftədən çox davam edən döyüşlər nəticəsində azad edildi. Ermənistan

Respublikası və Azərbaycan Respublikası tərəflərinin Rusiya Federasiyasının dəstəklədiyi sülh planını qəbul etməsi ilə sona müharibə sona çatdı. Bu minvalla artıq hər iki ölkənin iqtisadiyyatı bundan faydalana bilər.

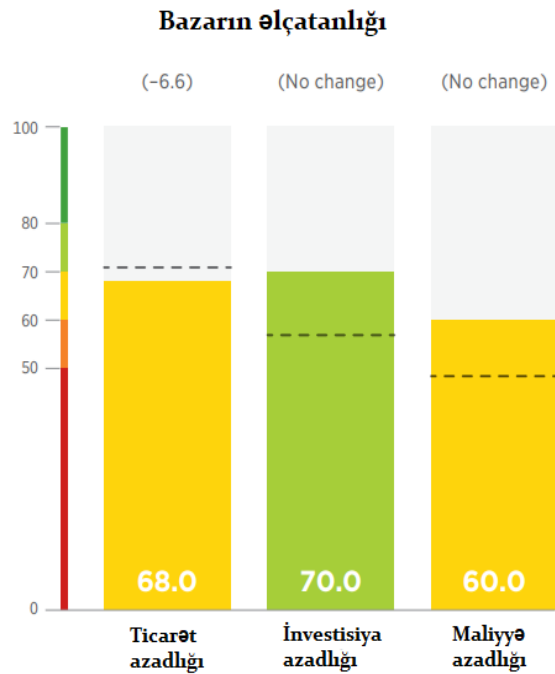
2021-ci il İqtisadi Azadlıq İndeksində əsasən ötən illə müqayisədə ən böyük irəliləyiş “Dövlət bütünlüyü” indiqatoru üzrə olmuşdur. Belə ki, bu göstərici üzrə respublikamızın balı 8.1 bal artaraq 46.8-ə çatmışdır. Bundan əlavə Maliyyə azadlığı indiqatoru üzrə 3.4 bal, Dövlət xərcləri indiqatoru üzrə 2.2 bal, Məhkəmə sisteminin effektivliyi indiqatoru üzrə 1.9 bal, Əmlak hüquqları indiqatoru üzrə 0.8 bal, Fiskal sağlamlıq indiqatoru üzrə 0.2 bal və Vergi yükü indiqatoru üzrə 0.1 bal artışı müşahidə edilmişdir. İndeksə əsasən geriləmə müşahidə edilən indiqatorlar da mövcuddur. Ticarət azadlığı, Əmək azadlığı, Biznes azadlığı indiqatorları müvafiq olaraq 6.6 bal, 0.3 bal, 0.3 bal geriləmişdir. İnvestisiya azadlığı və valyuta azadlığı indiqatorları isə stabil qalmışdır.

İqtisadi Azadlıq İndeksinin əsas başlıqları və alt-başlıqları üzrə Azərbaycan Respublikasının göstəriciləri aşağıdakı kimidir.

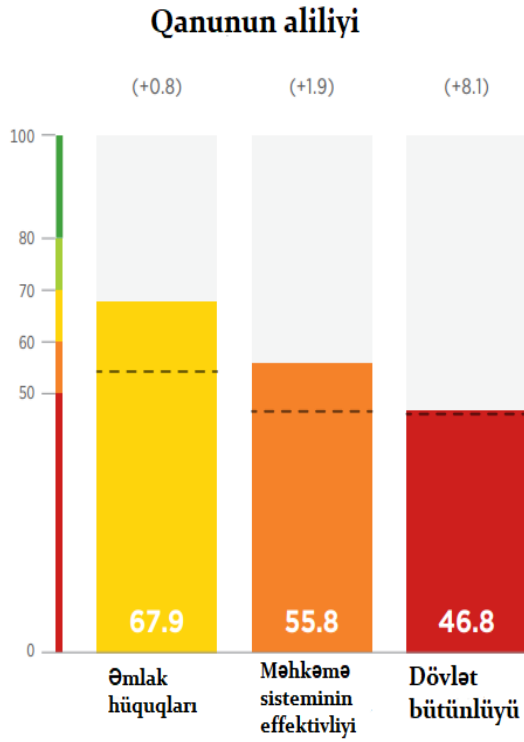
1. Dövlətin ölçüsü

2. Bazarın əlçatanlığı

3. Qanunun aliliyi

4. İdarəetmənin səmərəliliyi

